

بررسی ویژگیهای گروههای فقیر و تعیین درصد افراد زیر خط فقر در مناطق روستایی: مطالعه موردی استان سیستان و بلوچستان

حسین شفیعی و محمد بخشوده^۱

چکیده:

هدف اصلی این مطالعه بررسی ویژگیهای گروههای فقیر در خانوارهای روستایی و تعیین درصد افراد فقیر در نواحی روستایی در استان سیستان و بلوچستان می باشد. بدین منظور ابتدا ویژگیهای اقتصادی و اجتماعی خانوارها بررسی و در میان دهکهای مختلف مخارج با یکدیگر مورد مقایسه قرار گرفت. سپس با استفاده از شاخصهای فقر از جمله (FGT) درصد افراد فقیر، شدت و شکاف فقر در مناطق روستایی در استان سیستان و بلوچستان مشخص شد. دادههای مورد نیاز این تحقیق از خانوارهای روستایی شرکت کننده در طرح سالانه آمارگیری هزینه و درآمد خانوار در سال ۱۳۸۲ بدست آمد.

نتایج این تحقیق نشان داد که بالاترین سهم مخارج در میان خانوارها با ۴۹ درصد مربوط به مخارج کالاهای خوراکی و دخانی می باشد. این مخارج با سایر مخارج از جمله مخارج مسکن (۱۴ درصد) دارای اختلاف قابل توجهی است. متوسط بعد خانوار در نمونه منتخب ۵/۷ نفر و متوسط تعداد افراد باسواد، تعداد محصل و تعداد افراد شاغل به ترتیب ۲/۶۷، ۱/۴۸ و ۱/۱۶ در هر خانوار می باشد. همچنین نتایج نشان داد که در تمامی دهکها استفاده از نیروی برق بالاتر از ۶۰ درصد می باشد و تمامی خانوارها فاقد گاز لوله کشی می باشند. میانگین خانوارها دارای آب لوله کشی تقریباً ۵۰ درصد است. در نهایت با استفاده از شاخص (FGT) درصد افراد فقیر، شدت و شکاف فقر در مناطق روستایی در شهرستانهای مختلف استان سیستان و بلوچستان مورد ارزیابی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت و مشخص شد مناطق روستایی شهرستانهای زاهدان و زابل دارای بیشترین درصد افراد زیر خط فقر و مناطق روستایی شهرستانهای خاش و سراوان دارای کمترین درصد افراد زیر خط فقر در این استان می باشند. در این بررسی ویژگیهای خانوارهای مورد مطالعه نشان دهنده فقر گسترده در مناطق روستایی استان سیستان و بلوچستان می باشد.

مقدمه

تأمین رفاه اجتماعی از مهمترین اهداف هر نظام اقتصادی است و فراهم نمودن شرایط مناسب برای زندگی تمامی اقشار جامعه وظیفه اصلی کارگزاران و مسئولین اقتصادی هر کشور تلقی می شود. از اینروست که تغییرات در رفاه اجتماعی (تغییرات در فقر) از جمله زمینه های ارزیابی نظام های اقتصادی به شمار می آید. اما آنچه در این ارزیابی حایز اهمیت است ارائه معیارهای کمی برای سنجش رفاه یا فقر است. بررسی ادبیات فقر به همان اندازه که اهمیت مسأله فقر را در حوزه مطالعات اقتصادی نمایان می سازد، نشان دهنده وجود اختلاف نظر در تدوین معیارهای سنجش نیز

^۱ - به ترتیب دانشجوی سابق کارشناسی ارشد و استادیار بخش اقتصاد کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز

می‌باشد. بهر حال در این معیارها پاره‌ای مشابهت‌ها هم دیده می‌شود. مهمترین این تشابهات بیان واژه "نیازهای اساسی" می‌باشد که در قلب اغلب تعاریف گنجانده شده‌است. برای تصریح بهتر این مسأله به ارائه چند تعریف از فقر می‌پردازیم.

سری نی و اسان (۲۰۰۰) فقیر را کسی می‌داند که قادر به تأمین حداقل‌ها نمی‌باشد و این حداقل‌ها را شامل غذا، پوشاک و مسکن می‌داند. علاوه بر این او در تأیید نظر آدام اسمیت فقر را یک پدیده دارای ابعاد مکانی، زمانی و اجتماعی می‌داند.

هادی زنوز (۱۳۷۹) نیازهای اساسی را شامل حداقل کالری مورد نیاز فرد یا خانوار به اضافه حداقل خدمات مسکن، پوشاک، بهداشت و آموزش و پرورش می‌داند.

رجایی (۱۳۷۹) نیز فقر را برآورده نشدن نیازهای اساسی بشر به حد کفایت می‌داند. در همین راستا رئیس دانا (۱۳۷۹) نیز ضمن اینکه فقر را بصورت نارسایی در تأمین نیازهای اساسی تعریف کرده است، به چند مورد از نواقص موجود در معیارهای کمی ارائه شده برای اندازه گیری فقر پرداخته است. وی این نواقص را شامل موارد زیر می‌داند:

۱. معیارهای ارائه شده متأثر از دید کارشناسان است.
۲. جایگزینی میان کالاها یا رفتارهای مصرفی مردم در نظر گرفته نمی‌شود.
۳. محرومیت گروه‌های اجتماعی از خدمات و کالاها در بررسی‌های خط فقر بسیار کلی و گذرا مورد توجه قرار می‌گیرد.

۴. به مواردی مانند درآمدهای پنهان، توزیع درآمد، تورم و نظام مالیاتی توجهی نمی‌شود. اما آنچه مبرهن است این است که توانایی مالی گروه‌های فقیر در تأمین مخارج زندگی، اندک می‌باشد. بطوریکه با یک شاخص نسبتاً مناسب می‌توان به کلیات لازم جهت اظهار نظر در مورد شرایط رفاهی خانوارها دست یافت. وجود توانایی مالی اندک را تا حدود زیادی می‌توان به عدم دستیابی به عوامل درآمدزا نسبت داد. سطح دسترسی در میان خانوارهای دارای موقعیت مالی مشابه نزدیک به یکدیگر می‌باشد. علاوه بر این ممکن است خانوارهای هم سطح از نظر درآمدی دارای ویژگی جمعیتی مشابه باشند. بگونه‌ای که انتظار می‌رود با شناخت ویژگی‌ها و عوامل تعیین‌کننده خانوارها، بتوان در جهت مقابله با فقر سیاست‌هایی اتخاذ نمود. البته لازم به ذکر است که فقر در میان خانوارهای شهری و روستایی ایران با استناد به مطالعات انجام‌شده بگونه‌ای گسترده و بالا می‌باشد که حتی با اجرای برنامه‌های عمومی که صرفاً دارای جهت‌گیری‌های جغرافیایی است نیز می‌توان به مبارزه با فقر پرداخت. مهمترین این جهت‌گیری‌های جغرافیایی اجرای برنامه‌های حمایتی با تفکیک شهری و روستایی و یا اجرای آنها در استانها و مناطق خاص می‌باشد. همچنین از ایجاد اشتغال نیز می‌توان به عنوان یک برنامه عمومی مبارزه با فقر یاد نمود.

در حال حاضر بر اساس برخی شاخص‌های فقر بیش از نیمی از جمعیت ایران در زیر خط فقر قرار دارند (فرج‌زاده، ۱۳۸۲). وجود فقر گسترده در ایران لزوم حمایت از اقشار کم‌درآمد و آسیب‌پذیر را تبیین می‌کند. اعطای یارانه از جمله مهمترین راه‌های انتقال درآمد و حمایت از این گروه‌ها می‌باشد اما در این راستا محدودیت جدی و بحث‌انگیز محدود بودن بودجه دولت برای حمایت می‌باشد. بگونه‌ای که لازم است ابتدا گروه‌های هدف شناسایی و سپس نسبت به پرداخت هدفمند

یارانه‌ها اقدام گردد. دستیابی به روشی برای شناخت آسان و کم‌هزینه گروه‌های هدف می‌تواند به منزله افزایش کارایی سیستم توزیع حمایت از گروه‌های فقیر تلقی گردد. از جمله روندهای مطرح در تدوین برنامه‌های مبارزه با فقر شناخت جزئی ویژگی‌های گروه‌های فقیر و اتخاذ تدابیر فقرزدایی توأم با جهت‌گیری منطقه‌ای یا استانی می‌باشد. زیرا استان‌های مختلف از جهت مجموع شرایط اقتصادی حاکم دارای تفاوت‌هایی با یکدیگر می‌باشند، که این امر لزوم بررسی جزئی‌تر در میان استانها و بویژه استان‌های دارای جمعیت بالا و شرایط اقتصادی خاص را تبیین می‌نماید. در میان استانها، استان سیستان و بلوچستان از جمله مناطقی است که از جهت شرایط اقتصادی و گستردگی تفاوت‌های بارزی با سایر مناطق دارد و افزون بر این از نظر جمعیتی نیز این مسأله حایز اهمیت می‌باشد. درکل وجود این تفاوت‌ها ایجاب می‌نماید تا شرایط زندگی خانوارها و بویژه خانوارهای روستایی بطور دقیق‌تر مورد بررسی قرارگیرد. با توجه به مطالب یادشده در مطالعه حاضر سعی شده است تا با استفاده از ابزارهای تحلیلی در جهت تأمین اهداف ذیل همت گمارده شود.

اهداف

۱. ارائه تحلیل توصیفی از ویژگی‌های خانوارهای روستایی منتخب در استان سیستان و بلوچستان
۲. بررسی ویژگی‌های خانوارهای روستایی در استان سیستان و بلوچستان
۳. تعیین درصد افراد زیر خط فقر، شدت و شکاف فقر در مناطق روستایی استان سیستان و بلوچستان

اهداف فوق در چارچوب فرضیاتی به شرح ذیل مورد بررسی قرار خواهد گرفت:

فرضیات

۱. از نظر ویژگی‌های اجتماعی میان گروه‌های درآمدی تفاوت وجود دارد
۲. میان مناطق روستایی مختلف از جهت سطح رفاهی تفاوت وجود دارد

روش تحقیق

شاخصهای فقر

از میان شاخص‌های ارائه شده برای اندازه‌گیری فقر سه شاخص نسبت افراد فقیر، شکاف فقر و شدت فقر نسبت به سایر معیارهای موارد استفاده بیشتری دارند که بصورت زیر تعریف می‌شوند (سرینواسان ۲۰۰۰):

- تعداد افراد فقیر (H) برابر است با تعداد افراد فقیر نسبت به کل جمعیت
- شاخص شکاف فقر (G) عبارتست از فاصله میان متوسط مخارج (درآمد) افراد فقیر تا سطح (درآمد) آستانه یا خط فقر
- شدت فقر (SG) عبارتست از مجذور شکاف فقر

در این مطالعه برای اندازه‌گیری فقر از معیار FGT بصورت زیر استفاده شد (Datt, 1998):

$$P_{\alpha} = \int \left[\frac{Z-X}{Z} \right]^{\alpha} f(X) dX$$

$$\alpha \geq 0$$

که در آن X مخارج مصرفی خانوار، $f(X)$ تابع چگالی مخارج مصرفی خانواده (نسبت جمعیتی که مخارج X را مصرف می کنند)، Z بیانگر خط فقر است و از قبل و بر حسب متغیرهایی که در اندازه گیری فقر بکار می روند، تعیین می شود و α نیز یک پارامتر غیر منفی است. رابطه فوق را می توان به شکل ساده زیر نوشت (Minot & Goletti, 2001):

$$P_{\alpha} = \left(\frac{1}{N}\right) \sum \left(\frac{Z-X}{Z}\right)^{\alpha}$$

که در آن N تعداد جمعیت می باشد. مقادیر بالاتر α بیانگر حساسیت بیشتر شاخص فقر به نابرابری میان افراد فقیر است. آنچه که در حوزه بررسی مطالعه ما قرار می گیرد مقادیر $\alpha = 0,1,2$ می باشد که بترتیب شاخص های تعداد افراد فقیر، شکاف فقر، و شدت فقر می باشد.

نمونه منتخب در این مطالعه مشتمل بر ۴۵۰ خانوار از خانوارهای روستایی شرکت کننده در طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوار استان سیستان و بلوچستان است. اطلاعات مورد استفاده نیز مشتمل بر ویژگیهای اقتصادی و اجتماعی و مقدار مصرف و مخارج هر یک از خانوارها در سال ۱۳۸۲ می باشد.

توزیع جغرافیایی سرشماری خانوارها در مناطق مورد مطالعه

توزیع جغرافیایی سرشماری خانوار در مناطق مورد مطالعه در جدول (۱) آمده است همچنانکه مشاهده می شود بیشترین خانوار مورد مطالعه مربوط به شهرستان زابل با ۱۲۰ خانوار و کمترین خانوار مربوط به شهرستان زاهدان با ۳۵ خانوار می باشد. با وجودیکه شهرستان زاهدان مرکز استان می باشد، کمترین آمار در این سرشماری را به خود اختصاص داده است.

جدول (۱): توزیع جغرافیایی سرشماری در منطقه مورد مطالعه

نام شهرستان	تعداد خانوار	درصد از کل خانوار
ایرانشهر	۶۰	۱۳/۳
چابهار	۷۰	۱۵/۶
خاش	۴۰	۸/۹
زابل	۱۲۰	۲۶/۷
زاهدان	۳۵	۷/۸
سراوان	۶۰	۱۳/۳
نیکشهر	۶۵	۱۴/۴
کل استان	۴۵۰	۱۰۰

مأخذ: یافته های تحقیق

ویژگیهای خانوارهای روستایی استان سیستان و بلوچستان

اجزای متغیر مخارج زندگی، میانگین اجزا و سهم هریک در جدول (۲) آمده است. همانطور که در این جدول مشاهده می شود بالاترین درصد مخارج زندگی در میان خانوارهای منتخب مربوط به

مخارج خوراکی و دخانی می‌باشد، بگونه‌ای که حدود ۴۹ درصد از کل مخارج خانوارها را تشکیل می‌دهد. مطلب درخور توجه، اختلاف فراوان هزینه خوراکی و دخانی نسبت به سایر اقلام هزینه می‌باشد. پس از هزینه خوراکی و دخانی، هزینه مسکن و پوشاک با ۱۴ و ۱۲ درصد بالاترین رقم را در بین اقلام مخارج زندگی دارا هستند. پس از سه رقم فوق اقلام دیگر هزینه کمتر از ۳۰ درصد از کل هزینه را شامل می‌شوند. از دیگر ارقام جالب توجه سهم پایین هزینه تفریحات و سرگرمی و خدمات فرهنگی می‌باشد که فقط ۲ درصد از مجموع هزینه‌ها را شامل می‌شود. بطور کلی با توجه به مجموع نتایج مندرج در جدول (۲) و با استدلالی نچندان محکم می‌توان گفت که سهم اقلام هزینه نشانگر سطح پایین رفاه خانوارهای نمونه می‌باشد.

جدول (۲): اجزای مخارج زندگی، میانگین و سهم اجزای آنها

درصد	انحراف معیار	میانگین (ریال)	ترکیب مخارج
۴۹	۵۵۱۱۰۲۰	۷۰۸۱۹۳۴	خوراکی و دخانی
۱۲	۳۱۹۳۲۲۷	۱۷۱۵۸۱۱	پوشاک
۱۴	۱۶۴۲۱۷۴	۲۱۱۳۳۶۵	مسکن
۷	۲۱۱۳۷۸۳	۹۹۱۴۲۷	لوازم، وسایل و خدمات خانوار
۵	۲۲۸۲۷۰۴	۶۵۸۰۷۹	بهداشتی و درمانی
۵	۲۳۳۱۰۶۸	۸۰۶۸۷۰	حمل و نقل و ارتباطات
۲	۸۳۲۹۷۳	۲۴۰۸۵۷	تفریحات، سرگرمی‌ها و خدمات فرهنگی
۶	۳۲۲۳۵۷۸	۹۰۸۲۴۳	کالاها و خدمات متفرقه

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در جدول (۳) فراوانی و درصد بعد خانوارهای روستایی منتخب استان سیستان و بلوچستان آمده است. دامنه بعد خانوارهای منتخب از ۱ تا ۱۳ نفر می‌باشد. همانطور که در این جدول مشاهده می‌شود، بالاترین فراوانی به خانوارهای ۵ و ۶ نفره مربوط می‌شود، بگونه‌ای که بیش از ۳۰ درصد از خانوارها در این دو گروه قرار می‌گیرند. بیش از ۳۰ درصد از خانوارها نیز دارای جمعیت ۷ نفر و بیشتر می‌باشند که حدود یک سوم از آنها در گروه دارای ۷ نفر جمعیت قرار دارند. بیش از یک درصد از خانوارهای نیز شامل تنها یک نفر می‌باشند. طبق نتایج جدول میانگین بعد خانوارهای منتخب ۵/۷ نفر می‌باشد.

جدول (۳): توزیع خانوارهای روستایی در استان سیستان و بلوچستان

بعد خانوار	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	بیشتر از ۱۰
فراوانی	۷	۴۲	۴۷	۵۵	۶۳	۷۵	۵۱	۳۶	۳۸	۲۳	۱۳
درصد	۱/۶	۹/۳	۱۰/۴	۱۲/۲	۱۴	۱۶/۷	۱۱/۳	۸	۸/۵	۵/۱	۲/۹

مأخذ: یافته‌های تحقیق

فراوانی افراد باسواد در هریک از گروهها بین ۰/۴ درصد تا ۲۳/۱ درصد متغیر است. همانطور که در جدول (۴) مشاهده می‌شود، گروههای با تعداد افراد باسواد ۱-۳ نفر نسبت به سایر گروهها دارای فراوانی بالاتری می‌باشند. علاوه بر این تعداد افراد باسواد سه گروه فوق در مجموع حدود ۵۲ درصد از خانوارها را شامل می‌شوند. نکته حایز اهمیت وجود حدود ۱۶ درصد از خانوارهای فاقد افراد باسواد می‌باشد. میانگین افراد باسواد نیز در این خانوارها ۲/۷ نفر می‌باشد. البته در مورد تعداد افراد باسواد خانوارها دو نکته را نباید از نظر دور داشت. یکی اینکه برخی از افراد باسواد هر خانواده را محصلین این خانوارها تشکیل می‌دهند و دیگری سطح سواد افراد این خانوارها می‌باشد.

جدول (۴): توزیع تعداد افراد باسواد در میان خانوارهای روستایی استان سیستان و بلوچستان

تعداد افراد	۰	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	بیشتر از ۸
فراوانی	۷۲	۷۵	۱۰۴	۵۶	۴۷	۴۴	۲۸	۱۸	۴	۲
درصد	۱۶	۱۶/۷	۲۳/۱	۱۲/۵	۱۰/۴	۹/۸	۶/۲	۴	۰/۹	۰/۴

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بر اساس نتایج جدول (۵) بالاترین فراوانی مربوط به خانوارهای فاقد افراد محصل می‌باشد بگونه‌ای که ۳۸ درصد آنها فاقد افراد محصل می‌باشند. در حدود ۵۰ درصد از آنها نیز دارای ۱ تا ۳ نفر محصل هستند. تنها کمتر از ۳ درصد از خانوارهای منتخب دارای ۵ نفر و یا بیشتر محصل می‌باشند. درکل نمونه نیز بطور متوسط در هر خانواده ۱/۴۸ نفر محصل وجود دارد. به این ترتیب با توجه به میانگین افراد باسواد در هر خانواده اینگونه می‌توان استنباط نمود که در هر خانواده بطور متوسط ۱/۱۹ نفر باسواد غیرمحصل وجود دارد. البته همانطور که در بخش قبل نیز عنوان شد سطح سواد افراد نیز حایز اهمیت می‌باشد.

جدول (۵): توزیع تعداد محصلین در میان خانواده‌های روستایی استان سیستان و بلوچستان

تعداد محصلین	۰	۱	۲	۳	۴	۵	۶
فراوانی	۱۷۱	۸۸	۶۸	۶۵	۴۶	۹	۳
درصد	۳۸	۱۹/۶	۱۵/۱	۱۴/۴	۱۰/۲	۲	۰/۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

مهمترین نکته در این قسمت وجود خانوارهای فاقد فرد شاغل می‌باشد بگونه‌ای که بیش ۱۴ درصد از خانوارها هیچ فرد شاغلی را در ترکیب خود ندارد (جدول ۶). در حدود ۶۵ درصد از آنها نیز فقط یک نفر از اعضای خانواده شاغل می‌باشد. همچنین ۱۳/۸ درصد از خانواده‌ها دارای دونفر شاغل می‌باشند. تنها ۶ درصد از خانوارها دارای ۳ و ۴ نفر شاغل می‌باشند. بطور متوسط ۱/۱۶ نفر شاغل در هر خانوار وجود دارد. با توجه به مجموع نتایج این بخش و لحاظ نمودن اندکی احتیاط می‌توان گفت این وضعیت در میان خانوارهای روستایی می‌تواند دال بر سطح رفاه نسبتا پایین خانوارها باشد. زیرا بطور متوسط فقط ۱/۱۶ نفر در هر خانواده ۵/۷۵ نفری دارای شغل هستند. از سوی دیگر تعداد اندکی از خانوارها قادر به تأمین درآمد از طریق انجام سرمایه‌گذاری و

مشارکت فعال در بازار سرمایه هستند و برای اغلب آنها تنها کانال تأمین درآمد انجام کار و فعالیت به عنوان یک نیروی انسانی می باشد.

جدول (۶): توزیع تعداد افراد شاغل در میان خانوار های روستایی استان سیستان و بلوچستان

تعداد افراد شاغل	۰	۱	۲	۳	۴	بیشتر از ۴
فراوانی	۶۴	۲۹۴	۶۲	۱۹	۸	۳
درصد	۱۴/۲	۶۵/۳	۱۳/۸	۴/۲	۱/۸	۰/۷

مأخذ: یافته های تحقیق

در نمونه منتخب بیش از ۹۰ درصد از خانوارها دارای سرپرست مرد و کمتر از ۱۰ درصد دارای سرپرست زن می باشند. همچنین در حدود یک سوم سرپرست خانوارها باسواد هستند. از میان سرپرست خانوارها کمتر از یک درصد آنها در حال حاضر مشغول به تحصیل می باشند و حدود یک سوم آنها فارغ التحصیل می باشند و در حدود دو سوم آنها نیز از ارائه پاسخ در این رابطه امتناع کرده اند. سرپرست خانوارهای منتخب در دامنه سنی ۸۷-۱۷ قرار دارند که از این میان بیشتر از یک چهارم آنها حتی بالاتر از ۵۶ سال سن دارند. همچنین ۵۱/۶ درصد از سرپرست خانوارها در دامنه سنی ۵۵-۳۱ سال قرار دارند. بطور کلی میانگین سن سرپرست خانوارها ۴۴/۹ سال می باشد که حاکی از بالا بودن سن سرپرست خانوارها می باشد. در این رابطه می توان گفت که عدم وجود فرصتهای شغلی کافی امکان تشکیل خانوارهای با سرپرستی مستقل و در سنین پایین را محدود نموده است بگونه ای که تعداد خانوارهای مستقل با سن سرپرستی پایین بسیار کم می باشد.

جدول (۷): ویژگیهای سرپرست خانوارهای روستایی منتخب استان سیستان و بلوچستان

		تعداد	درصد
جنس	مرد	۴۰۸	۹۰/۷
	زن	۴۲	۹/۳
سواد	باسواد	۱۵۴	۳۴/۲
	بی سواد	۲۹۶	۶۵/۸
وضعیت تحصیلی	مشغول تحصیل	۱	۰/۲
	فارغ التحصیل	۱۵۳	۳۴
	بدون پاسخ	۲۹۶	۶۵/۸
سن	۱۷-۳۰	۹۹	۲۲
	۳۱-۵۵	۲۳۲	۵۱/۶
	۵۶-۷۰	۹۰	۲۰
	بیشتر از ۷۰	۲۹	۶/۴

مأخذ: یافته های تحقیق

مشخصات محل سکونت خانوارهای روستایی استان سیستان و بلوچستان در جدول (۸) آمده است. همچنانکه مشاهده می شود خانوارها از امکانات اندکی برخوردارند. بطوریکه هیچکدام از خانوارها

از گاز لوله‌کشی استفاده نمی‌کنند. درصد خانوارهایی که از تلویزیون استفاده می‌کنند در مجموع ۳۹ درصد می‌باشد با این فرض که هر خانوار تنها از یکی از این وسیله‌ها (تلویزیون رنگی و سیاه‌سفید) استفاده می‌کند. با این وجود درصد خانوارهایی که از نیروی برق استفاده می‌کنند بیش از ۸۰ درصد می‌باشد و تقریباً نیمی از خانوارها دارای آب لوله‌کشی می‌باشند. داده‌های جدول (۸) نشان‌دهنده سطح گسترده فقر در خانوارهای روستایی استان سیستان و بلوچستان می‌باشد و با توجه به اینکه این استان یکی از استانهای محروم کشور می‌باشد، این امر بدیهی است. با توجه به اعداد مندرج در این جدول می‌توان گفت که اکثر خانوارهای روستایی این استان از امکانات اولیه زندگی و رفاهی محروم می‌باشند.

جدول (۸): مشخصات محل سکونت خانوارهای روستایی استان سیستان و

بلوچستان

متغیر		تعداد خانوار	درصد
تلویزیون	سیاه و سفید	۶۴	۱۴/۲
	رنگی	۱۱۱	۲۴/۷
حمام		۴۰	۸/۹
یخچال		۲۵۹	۵۷/۶
ماشین لباسشویی		۱۶	۳/۶
تلفن		۶۳	۱۴
برق		۳۷۱	۸۲/۴
اتومبیل		۱۱	۲/۴
موتورسیکلت		۳۵	۷/۸
چرخ خیاطی		۷۸	۱۷/۳
اجاق گاز		۲۷۷	۶۱/۶
جاروبرقی		۱۵	۳/۳
ویدئو		۱۶	۳/۵
تلفن همراه		۶	۱/۳
کولر		۹۸	۲۱/۸
گاز		-	-
آب لوله‌کشی		۲۲۰	۴۸/۹

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۹): ویژگیهای خانوارهای روستایی استان سیستان و بلوچستان در دهکهای مختلف مخارج

متغیر	دهک اول	دهک دوم	دهک سوم	دهک چهارم	دهک پنجم	دهک ششم	دهک هفتم	دهک هشتم	دهک نهم	دهک دهم
ماشین لباسشویی (درصد)	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۲	۱	۲	۴	۱۹
برق(درصد)	۶۵	۸۱	۶۴	۹۲	۸۶	۸۱	۸۴	۸۷	۹۰	۸۸
تلفن(درصد)	۲	۵	۲	۸	۰/۰۰	۹	۱۱	۲۱	۲۲	۴۲
یخچال(درصد)	۲۷	۴۸	۳۸	۵۹	۵۴	۶۲	۵۴	۷۱	۶۶	۸۵
افرادشاغل(میانگین)	۱/۱۲	۱/۳۸	۱/۳۱	۱/۲۲	۱/۱۶	۱/۱۴	۱/۰۹	۱/۲۸	۰/۹۸	۱/۱۱
افرادباسواد(میانگین)	۱/۹۵	۲/۵۷	۲/۸۱	۳	۲/۶۱	۲/۸۶	۲/۲۱	۲/۸	۲/۸۴	۳/۱۳
افرادمحصل(میانگین)	۱/۳۷	۱/۵۱	۱/۶۲	۱/۶۷	۱/۷	۱/۶۷	۱/۰۷	۱/۲۶	۱/۳۸	۱/۶۵
آب لوله کشی(درصد)	۳۵	۳۵	۳۸	۴۸	۴۵	۵۱	۵۴	۵۲	۵۰	۷۱
چرخ خیاطی(درصد)	۲	۲	۲	۸	۱۸	۲۵	۱۸	۳۷	۲۰	۲۸
حمام(درصد)	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۵	۲	۰/۰۰	۵	۱۵	۸	۴۲
بعدخانوار(میانگین)	۶/۴۷	۶/۹۷	۶/۱۴	۶/۹۴	۵/۶۸	۶/۰۲	۴/۸۱	۵/۶۵	۵/۱۸	۵/۰۷
تلویزیون(درصد)	۲۰	۲۲	۱۴	۲۴	۲۲	۴۶	۳۵	۴۵	۶۶	۷۵
کولر(درصد)	۵	۱۱	۱۲	۲۴	۴	۱۴	۱۷	۳۰	۳۶	۵۴
ویدئو(درصد)	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۲	۰/۰۰	۶	۴	۱۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

میانگین متغیرها در دهک‌های مختلف مخارج در خانوارهای روستایی استان سیستان و بلوچستان در جدول (۹) آمده است. با حرکت از دهک اول به طرف دهک دهم سطح مخارج افزایش می‌یابد. همچنانکه مشاهده می‌شود در سال ۱۳۸۲ فقیرترین خانوارها تا دهک پنجم دارای ماشین‌لباسشویی نمی‌باشند. استفاده از نیروی برق در همه دهک‌های مخارج بالاتر از ۶۰ درصد می‌باشد. بجز سه دهک آخر، در سایر موارد استفاده از تلفن کمتر از ۲۰ درصد می‌باشد. میانگین بعد خانوارها در نمونه مورد مطالعه بین ۴/۸۱ تا ۶/۹۷ نفر متغیر است و میانگین تعداد افراد شاغل در خانوارها بجز دهک نهم که کمتر از یک می‌باشد، در سایر دهک‌ها بین ۱/۳۸ تا ۱/۰۹ نفر متغیر می‌باشد. میانگین تعداد افراد باسواد در خانوارها از ۱/۹۵ نفر در دهک اول تا ۳/۱۳ نفر در دهک دهم متغیر است. با این حال میانگین تعداد محصلین در خانوارها از ۱/۰۷ تا ۱/۷ نفر متغیر می‌باشد. میانگین خانوارهای دارای آب لوله‌کشی تا دهک پنجم کمتر از ۵۰ درصد و پس از آن بالای ۵۰ درصد می‌باشد. میانگین خانوارهای دارای چرخ‌خیاطی در تمامی دهک‌ها کمتر از ۴۰ درصد می‌باشد. میانگین خانوارهای دارای تلویزیون رنگی و سیاه و سفید از ۱۴ درصد در دهک سوم تا ۷۵ درصد در دهک دهم متغیر است. میانگین استفاده از کولر تنها در دهک آخر بالای ۵۰ درصد می‌باشد و میانگین ویدئو از کولر هم کمتر است بطوریکه در شش دهک درآمدی هیچکدام از خانوارها از دستگاه ویدئو استفاده نمی‌کنند و در سایر دهک‌ها استفاده از دستگاه ویدئو کمتر از ۲۰ درصد می‌باشد. بطور کلی آمار این جدول نشان‌دهنده سطح فقر در مناطق روستایی استان می‌باشد.

جدول (۱۰): ویژگیهای خانوارهای روستایی در شهرستانهای مختلف استان سیستان و بلوچستان

متغیر	ایران شهر	چابهار	خاش	زابل	زاهدان	سراوان	نیک شهر
درصد خانوارهای بدون ماشین لباسشویی	۹۶/۷	۹۸/۵	۹۰	۹۸/۳	۹۴/۳	۹۸/۳	۹۳/۸
درصد خانوارهای بدون برق	۲۸/۳	۳۱/۴	۳۵	۱/۶	۱۴/۳	۲۰	۷/۶
درصد خانوارهای بدون تلفن	۸۶/۷	۹۱/۴	۷۷/۵	۹۰/۸	۱۰۰	۶۸/۳	۸۶/۱
درصد خانوارهای بدون اجاق گاز	۳۳/۴	۶۲/۸	۴۷/۵	۳۵	۴۸/۵	۲۳/۳	۲۷/۶
درصد خانوارهای بدون اتومبیل	۹۶/۷	۹۸/۵	۹۵	۹۹/۱	۹۷/۱	۹۵	۹۶/۹
درصد خانوارهای بدون آب لوله‌کشی	۴۵	۸۵/۷	۴۰	۵	۵۱/۴	۸۰	۸۳/۱
درصد خانوارهای بدون حمام	۹۳/۳	۹۲/۸	۸۵	۹۰/۸	۱۰۰	۸۵	۹۳/۸
درصد خانوارهای بدون کولر	۶۰	۸۰	۸۷/۵	۷۷/۵	۸۸/۵	۷۰	۷۲/۳
درصد خانوارهای بدون تلویزیون	۶۵	۸۵/۷	۶۰	۷۰/۸	۷۴/۳	۶۸/۳	۷۰/۷
درصد افراد بیسواد	۵۴/۲	۶۵/۳	۵۵/۳	۶۲/۴	۵۵/۳	۵۴/۴	۵۳/۶
متوسط بعدخانوار	۶/۲۷	۵/۸۸	۶/۱	۴/۱۵	۶/۱	۳/۹۸	۵/۱۶

مأخذ: یافته‌های تحقیق

ویژگی خانوارهای روستایی در شهرستانهای مختلف استان سیستان و بلوچستان در جدول (۱۰) آمده است همچنانکه مشاهده می‌شود، در شهرستان زاهدان تمامی خانوارهای روستایی فاقد حمام و تلفن بوده‌اند. اعداد این جدول نشان‌دهنده سطح گسترده فقر در مناطق روستایی این استان می‌باشد به عنوان مثال با توجه به گرمای طاقت فرسای هوا در مناطق کویری این استان ملاحظه می‌شود که بیش از دو سوم از خانوارهای این استان قادر به استفاده از کولر نمی‌باشند. در شهرستان زابل استفاده از نیروی برق گسترش یافته است بطوریکه تنها ۱/۶ درصد از خانوارها فاقد نیروی برق می‌باشند. در مورد متوسط بعد خانوارها، شهرستان ایرانشهر با ۶/۲۷ نفر دارای بیشترین بعد و شهرستان سراوان با ۳/۶۸ نفر دارای کمترین بعد خانوار می‌باشد.

شکاف، شدت و درصد افراد زیر خط فقر

برای محاسبه معیار درصد افراد واقع در زیر خط فقر، شکاف و شدت فقر از شاخص موسوم به FGT استفاده شد. مهمترین گام در بهرگیری از این شاخص انتخاب خط فقر یا به عبارتی محاسبه حداقل مخارج لازم برای تأمین حداقل نیاز افراد به عنوان خط فقر می‌باشد. در این مطالعه از خط فقر محاسبه شده توسط رئیس دانا (۱۳۷۹) استفاده شده است. رئیس دانا (۱۳۷۹) در مطالعه‌ای تحت عنوان «زیر خط فقر در ایران» اقدام به برآورد خط فقر برای سال ۱۳۷۸ نموده است. وی در این بررسی خط فقر را برای یک خانوار ۵ نفره بین ۱/۷۵ تا ۱/۸۵ میلیون ریال در ماه برآورد نموده است. در بررسی حاضر نیز براساس دامنه فوق ابتدا رقم ۱/۸ میلیون ریال در ماه انتخاب و براساس آن مخارج سرانه سالانه برای سال ۱۳۸۲ محاسبه شد. این محاسبه به کمک شاخص قیمت کالاها و خدمات مصرفی استان سیستان و بلوچستان طی سالهای بعد از ۱۳۷۸ صورت گرفت. در نهایت براساس محاسبات یاد شده مخارج سرانه سالانه ۳۳۷۷۶۲۳ ریال بدست آمد و به عنوان خط فقر در ارزیابی در نظر گرفته شد.

همچنانکه از جدول (۱۱) مشخص است و بر طبق معیار فوق درصد افراد زیر خط فقر در مناطق روستایی کل استان ۷۸/۵ درصد می‌باشد. دو شاخص شکاف و شدت فقر نیز بصورت ارقام نرمال شده برابر با ۳۹/۳ و ۲۳/۲ می‌باشد. درصد افراد زیر خط فقر در شهرستانهای ایرانشهر، خاش، سراوان و نیکشهر کمتر از متوسط استان و شهرستانهای زابل و زاهدان بیشتر از متوسط استان می‌باشند. در این استان مناطق روستایی شهرستان زاهدان دارای بیشترین درصد افراد زیر خط فقر (با بیش از ۹۰ درصد) و مناطق روستایی شهرستان خاش دارای کمترین درصد افراد زیر خط فقر (اندکی بیشتر از ۵۰ درصد) می‌باشد. پس از شهرستان زاهدان، شهرستان زابل با ۸۷ درصد دارای بیشترین درصد افراد زیر خط فقر می‌باشد و تنها دو شهرستان خاش و سراوان دارای درصد افراد زیر خط فقر کمتر از ۷۰ درصد می‌باشند. ارقام این جدول نیز نشان‌دهنده فقر گسترده در استان سیستان و بلوچستان می‌باشد.

جدول (۱۱): شکاف، شدت و درصد افراد زیر خط فقر در مناطق روستایی استان سیستان و بلوچستان

شاخص‌های فقر	استان	ایران‌شهر	چابهار	خاش	زابل	زاهدان	سراوان	نیک‌شهر
درصد افراد زیر خط فقر $\alpha = 0$	۷۸/۵	۷۷/۶۵	۸۶/۴	۵۳/۶۸	۸۷/۱۷	۹۳/۴۸	۶۴/۱۴	۷۶/۷۸
شکاف فقر $\alpha = 1$	۳۹/۳	۳۹/۳۲	۴۶/۵۸	۲۶/۶۸	۴۳/۶۵	۴۷/۷۱	۳۱/۷۳	۳۴/۵۷
شدت فقر $\alpha = 2$	۲۳/۲	۲۳/۶۴	۲۹/۲۶	۱۴/۹	۲۵/۰۸	۲۸/۳۴	۱۹/۲	۱۸/۶۴

مأخذ: یافته‌های تحقیق

خلاصه، نتیجه‌گیری و پیشنهادات:

فقر عبارت از عدم توانایی فرد در تأمین حداقل نیازهای اساسی است و براین اساس تلاش هر نظام اقتصادی برای مبارزه با فقر معادل تلاش در جهت تأمین این نیازها می‌باشد. براساس مطالعات موجود در حال حاضر طیف وسیعی از خانوارهای ایران از نظر رفاهی در وضعیت نامطلوبی بسر می‌برند و لازم است در جهت حمایت از آنها اقدام شود. ضمن اینکه نباید فراموش کرد که باید از بودجه محدود در جهت حمایت هدفمند و کارآمد استفاده شود. از اینرو در صورتیکه بتوان به شناسایی ویژگی‌های گروه‌های هدف پرداخت، آنگاه می‌توان متناسب با ویژگی‌های این گروه‌ها به بهره‌گیری مطلوب از سیاست‌های افزایش رفاه امیدوار بود. مهمترین هدف مطالعه حاضر شناسایی عوامل تعیین‌کننده فقر در میان خانوارهای روستایی استان سیستان و بلوچستان می‌باشد. به منظور شناخت بیشتر وضعیت رفاهی گروه‌های درآمدی از سه معیار درصد افراد واقع در زیر خط فقر، شکاف و شدت فقر استفاده شد.

بالاترین سهم مخارج در میان مخارج خانوارهای با ۴۹ درصد به مخارج خوراکی و خانگی تعلق دارد، هزینه مسکن و پوشاک نیز با ۱۴ و ۱۲ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند. سایر اقلام کمتر از ۲۵ درصد از کل مخارج را تشکیل می‌دهند.

متوسط بعد خانوار در نمونه منتخب ۵/۷ نفر می‌باشد و بیش از ۳۰ درصد از خانوارها دارای جمعیت ۵ یا ۶ نفر هستند. بیش از ۳۰ درصد از خانوارها دارای جمعیت ۷ نفر یا بیشتر می‌باشند. حدود ۵۲ درصد از خانوارها بین ۱-۳ نفر عضو باسواد دارند و ۱۶ درصد از خانوارها هیچ فرد باسوادی نداشته‌اند. در کل نمونه بطور متوسط در هر خانواده ۲/۶۷ نفر باسواد و ۱/۴۸ نفر محصل وجود دارد. در هر خانوار بطور متوسط ۱/۱۶ نفر شاغل می‌باشند در حالیکه ۱۴/۲ درصد از آنها هیچ فرد شاغلی ندارند و حدود ۶۵/۳ درصد از آنها فقط دارای یک نفر شاغل هستند. بیش از ۹۰ درصد از خانوارها دارای سرپرست مرد بودند که در دامنه سنی ۸۷-۱۷ قرار داشتند و میانگین سن سرپرست خانوار نیز ۴۴/۹ بدست آمد.

بررسی ویژگی‌های خانوارهای روستایی در شهرستان‌های مختلف استان سیستان و بلوچستان نشان داد که در شهرستان زاهدان تمامی خانوارهای روستایی فاقد حمام و تلفن بوده‌اند. با توجه به گرمای طاقت فرسای هوا در مناطق کویری این استان ملاحظه شد که بیش از دو سوم از

خانوارهاي این استان قادر به استفاده از کولر نمی‌باشند. در شهرستان زابل استفاده از نیروی برق گسترش یافته است بطوریکه تنها ۱/۶ درصد از خانوارها فاقد نیروی برق می‌باشند. در مورد متوسط بعد خانوارها، شهرستان ایرانشهر با ۶/۲۷ نفر دارای بیشترین بعد و شهرستان سراوان با ۳/۶۸ نفر دارای کمترین بعد خانوار می‌باشد.

بر اساس معیارهای سنجش فقر در حال حاضر ۷۸/۵ درصد از جمعیت نمونه منتخب زیر خط فقر قرار دارند. دو شاخص شکاف و شدت فقر نیز بصورت ارقام نرمال شده برابر با ۳۹/۴ و ۲۳/۲ می‌باشد. درصد افراد زیر خط فقر در شهرستانهای ایرانشهر، خاش، سراوان و نیک‌شهر کمتر از متوسط استان و شهرستانهای زابل و زاهدان بیشتر از متوسط استان می‌باشد. در این استان مناطق روستایی شهرستان زاهدان دارای بیشترین درصد افراد زیر خط فقر (با بیش از ۹۰ درصد) و مناطق روستایی شهرستان خاش دارای کمترین درصد افراد زیر خط فقر (اندکی بیشتر از ۵۰ درصد) می‌باشد. پس از شهرستان زاهدان، شهرستان زابل با ۸۷ درصد دارای بیشترین درصد افراد زیر خط فقر می‌باشد و تنها دو شهرستان خاش و سراوان دارای درصد افراد زیر خط فقر کمتر از ۷۰ درصد می‌باشند.

از سوی دیگر مجموع ویژگیهای خانوارهای فقیر حاکی از بعد بالایی این خانوارها توأم با ترکیب جمعیتی خاص می‌باشد که برآیند این ترکیب بصورت بار تکفل بالا خود را نشان می‌دهد. از جلوه‌های خاص ترکیب جمعیت خانوارهای فقیر وجود تعداد افراد محصل بالا و تعداد افراد شاغل پایین نسبت به بعد خانوار می‌باشد که این ویژگی باید در سیاست‌ها مورد توجه قرار گیرد. در مجموع باید در تدوین سیاست‌های کاهش فقر ابعاد و عوامل مختلف فقر مورد توجه قرار گیرد. در هر حال فقر پدیده‌ای اقتصادی-اجتماعی است و اجرای سیاست‌های دارای ابعاد اقتصادی و اجتماعی لازمه مبارزه با فقر است.

با توجه به یافته‌های این تحقیق پیشنهاداتی بشرح ذیل قابل ارائه است:

- ایجاد زمینه‌های اشتغال متناسب با ترکیب جمعیت بیکار مناطق مختلف
- اجرای برنامه‌هایی در جهت ارتقاء توان و مهارت افراد از طریق آموزش و افزایش سطح تحصیلات
- اجرای برنامه‌هایی در جهت کاهش بعد خانوار
- جهت گیری منطقه‌ای یا جغرافیایی در برنامه های مبارزه با فقر
- اجرای برنامه‌های حمایتی با تفکیک مناطق شهری و روستایی

منابع:

۱. اطهاری، ک (۱۳۷۹). «تأثیر برنامه ریزی کلان اقتصادی-اجتماعی بر فقر: اسکان غیر رسمی ایران»، مجموعه مقالات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ۹۴-۸۵.
۲. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (۱۳۸۳)، مرکز آمار ایران، طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوار، تهران.

۳. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (۱۳۶۸)، مؤسسه پژوهش در برنامه و توسعه، مروری بر مطالعات انجام شده در زمینه فقر در ایران، گزارش ۸، صفحه ۱۸-۲.
 ۴. رجایی، ع (۱۳۷۹). «فقر و تحولات سیاسی در ایران»، مجموعه مقالات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ۲۷۸-۲۵۹.
 ۵. رئیس‌دانا، ف (۱۳۷۹). «زیر خط فقر در ایران»، مجموعه مقالات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ۱۸۷-۱۵۷.
 ۶. رئیس‌دانا، ف (۱۳۷۹). «نقد روش در پدیده شناسی فقر»، مجموعه مقالات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ۴۲-۱.
 ۷. زنوز، ه (۱۳۷۹). «ارتباط فقر و نابرابری با سیاست های اقتصادی دولت»، مجموعه مقالات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ۱۵۶-۱۲۷.
 ۸. فرج‌زاده، ز (۱۳۸۲). «هدفمند کردن یارانه‌ها و کاهش فقر»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز.
9. Minot, N. and Goletti, F. (2001). "Rice market liberalization and poverty in Viet Nam", *IFPRI Research Report*.
 10. Srivasan, T. N. (2000). "Poverty and under nutrition in South Asia", *Food Policy*, 25: 269-282.